

РОЗДІЛ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.42>

НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ ПРАВА НА УЧАСТЬ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Батвіньєв В.О.,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Батвіньєв В.О. Нормативний зміст права на участь у культурному житті: міжнародно-правовий аспект.

У статті зосереджено увагу на розкритті складових елементів права на участь у культурному житті. Вказано, що право на участь у культурному житті закріплено в положення низки міжнародно-правових актів з прав людини (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966, Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про права осіб з інвалідністю 2006 р., Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. тощо). Підкреслено, що культурні права є невід'ємною частиною прав людини та, як й інші права, є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Акцентовано, що незважаючи на широке закріплення культурних прав, однією з основних причин нехтування такими правами є складність їх визначення. Охарактеризовано підходи щодо визначення терміну «культура». Зазначено, що культура є широкою, інклюзивною концепцією, яка охоплює всі прояви життя людини, як-от: уклади життя, мова, література, музична і пісенна творчість, система релігій чи вірувань, ритуали, церемонії, мистецтво тощо. Щодо права на «участь» та «прийняття участі» в культурному житті вказано, що воно характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя. Встановлено, що право на участь у культурному житті також включає п'ять взаємопов'язаних істотних ознак: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність. Наявність передбачає, що культурні товари та послуги мають бути доступними для всіх. Доступність включає чотири ключові елементи: недискримінацію, фізичну доступність, економічну доступність та доступність інформації. Прийнятність означає, що держави повинні проводити консультації з залученими окремими особами та громадами, щоб переконатися, що дії щодо захисту культурного різноманіття є прийнятними. Адаптивність передбачає, що держави повинні прийняти гнучкий підхід до культурних прав і поважати культурне розмаїття окремих осіб і громад. Відповідність передбачає реалізацію конкретного права доречним і прийнятним чином відповідно до певного контексту.

Ключові слова: культура, права людини, правозахист, правова основа.

Batviniev V.O. Normative content of the right to take part in cultural life: international legal aspect.

The article focuses on the disclosure of the constituent elements of the right to take part in cultural life. It is pointed out that the right to take part in cultural life is enshrined in a number of international human rights instruments (the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966, the Convention on the Rights of the Child of 1989, the Convention on the Rights of Persons with Disabilities of 2006, the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families of 1990 etc.) It is emphasised that cultural rights are an integral part of human rights and, like other rights, are universal, indivisible and interdependent. It is emphasised that despite the wide recognition of cultural rights, one of the main reasons for the neglect of such rights is the complexity of their definition. It is characterised

the approaches to defining the term “culture”. It is noted that culture is a broad, inclusive concept that encompasses all manifestations of human life, such as ways of life, language, literature, music and song, system of religions or beliefs, rituals, ceremonies, art etc. With regard to the right to “participate” and “take part” in cultural life, the author states that it is characterised by three interrelated components: participation in cultural life, access to cultural life and contribution to cultural life. It is established that the right to take part in cultural life also includes five interrelated essential features: availability, accessibility, acceptability, adaptability, and appropriateness. Availability implies that cultural goods and services should be accessible to all. Accessibility includes four key elements: non-discrimination, physical accessibility, economic accessibility, and information accessibility. Acceptability means that states should consult with the individuals and communities involved to ensure that actions to protect cultural diversity are acceptable. Adaptability means that states should adopt a flexible approach to cultural rights and respect the cultural diversity of individuals and communities. Appropriateness implies that a particular right is implemented in an appropriate and acceptable manner in a given context.

Key words: culture, human rights, human rights protection, legal framework.

Постановка проблеми. Культурні права часто характеризуються як недостатньо розвинені порівняно з іншими правами людини. Недостатня увага приводить до того, що іноді вони розглядаються як права, що мають менш пріоритетне значення. Однак, як наголошувалося в резолюції 10/23 Ради з прав людини [1], вони є невід’ємною частиною прав людини, які є загальними, неподільними, взаємопов’язаними та взаємозалежними. У багатьох відношеннях культурні права є основними, коли йдеться про визнання та пошану людської гідності, оскільки вони захищають формування і вираження різних уявлень про світ – індивідуальних та колективних – та включають важливі свободи, що стосуються питань самобутності [2]. До 2009 року більшість роботи, яка здійснюється Організацією Об’єднаних Націй (далі – ООН) у галузі культурних прав, була спрямована на вирішення питань, що стосуються меншин і корінних народів. Було досягнуто значного прогресу в галузі культурних прав національних, етнічних та релігійних меншин і корінних народів, особливо починаючи з 1990 року. Разом з тим, різним правам, переліченим у статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., приділяється досить мало уваги в доповідях держав-учасниць, і багато частин цієї статті ще не витлумачені Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав повною мірою [3].

Стан дослідження. Питанню щодо захисту прав і основоположних свобод людини, зокрема й культурних прав, було приділено увагу у роботах таких українськи і зарубіжних дослідників: М. Баймуратов, М. Буроменський, А. Войціховський, М. Мицик, М. Медведєва, Т. Сироїд, Л. Фоміна, Н. Хендель, D. Ferr, A. Leahy, C. Romainville, A. Yupsanis та ін. Разом з тим питання щодо міжнародного забезпечення права на участь у культурному житті потребує й надалі ґрунтовного дослідження.

Мета статті полягає у розкритті змісту і складових права на участь у культурному житті шляхом здійснення аналізу міжнародно-правових актів у галузі прав людини.

Виклад основного матеріалу. Культурні права є невід’ємною частиною прав людини та, як й інші права, є універсальними, неподільними та взаємозалежними. Всебічне заохочення і повага до культурних прав має виключно важливе значення для підтримки людської гідності та позитивної соціальної взаємодії між окремими особами і громадами в умовах різноманітного та багатокультурного світу.

Право на участь у культурному житті гарантується в положеннях низки міжнародних актів з прав людини. Зокрема, у статті 27 Загальної декларації прав людини 1948 року проголошено, що кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі та користуватися його благами. Відповідно до статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року держави-учасниці визнають право кожної людини, зокрема на участь у культурному житті. Конвенція про права дитини 1989 року містить положення, відповідно до якого держави-учасниці визнають право дитини вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом. Держави-учасниці поважають та заохочують право дитини на всебічну участь у культурному та творчому житті і сприяють наданню відповідних та рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля та відпочинку (ст. 31). Рівний режим трудівників-мігрантів у користуванні з громадянами держави роботи з найму щодо доступу до культурного життя та участі в ньому закріплений у

Міжнародній конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 року (ст. 43). Схоже за змістом право гарантується й у положеннях Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 року (ст. 30).

Важливі положення з цього питання містяться також у договорах про громадянські і політичні права; про права осіб, що належать до меншин, приватно чи спільно з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою, та ефективним чином брати участь у культурному житті; про права корінних народів на їх культурні інститути, родові землі, природні ресурси та традиційні знання, про право на розвиток тощо [4].

Разом з тим незважаючи на широке закріплення культурних прав, як зазначає Athanasios Yipsanis «однією з основних причин нехтування такими правами є складність їх визначення. Культура, яка є їхньою «матрицею», є надзвичайно плинним і мінливим поняттям, тому для багатьох є надто розпливчастим фундаментом у встановленні конкретних прав. Визначення культурних прав є таким чином одним із перших питань, з якими стикаються вчені, які вивчають питання культурних прав у міжнародному праві, оскільки відповідні положення не роз'яснюють поняття, до яких вони відносяться». Це питання було піднято й на одній із перших міжнародних зустрічей експертів з культурних прав, що відбулася в штаб-квартирі ЮНЕСКО в 1968 році, коли Бутрос Бутрос Галі, пізніше Генеральний секретар ООН, зазначив, що неможливо дати визначення культурним правам без попереднього розуміння й аналізу поняття «культура» [5, с. 3].

Так, у зв'язку з цим слід зазначити, що в статті 1 Декларації принципів міжнародного культурного співробітництва, прийнятої 4 листопада 1966 року ЮНЕСКО вказано, що кожна культура має гідність і цінність, яку слід поважати і зберігати; розвиток своєї культури є правом і обов'язком кожного народу; у їхній багатій розмаїтості, різноманітності та взаємному впливі всі культури є частиною загального надбання людства [6].

У преамбулі Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне розмаїття 2001 року констатовано, що культура перебуває у центрі нинішньої дискусії з питань самобутності, згуртованості суспільства та розвитку на основі знань, а у статті 1 зазначено, що форми культури змінюються у часі та просторі. Ця культурна різноманітність проявляється у неповторності та різноманітності особливостей, властивих групам і спільнотам, що становлять людство [7].

Відповідно до статті 2 Фрібурзької декларації про культурні права 2007 року термін «культура» охоплює ті цінності, вірування, переконання, мови, знання та мистецтво, традиції, інститути та способи життя, за допомогою яких особа чи група виражає свою людяність і значення, яке вони надають своєму існуванню та своєму розвитку [8].

На думку Комітету з економічних, соціальних і культурних прав у минулому за терміном «культура» закріпилося чимало різних визначень, до яких, можливо, у майбутньому додадуться нові. Проте всі вони стосуються того багатогранного змісту, який містить у собі концепція культури. Комітет дотримується позиції, що, культура є широкою, інклюзивною концепцією, яка охоплює всі прояви життя людини. Вираз «культурне життя» однозначним чином дозволяє розглядати культуру як історичний, динамічний процес життя з її минулим, сьогоденням і майбутнім. Отже, культура охоплює, серед іншого, укладу життя, мову, усну та письмову літературу, музичну та пісенну творчість, невербальне спілкування, систему релігій чи вірувань, ритуали і церемонії, спорт та ігри, методи виробництва або технології, природне та штучне середовище, традиційну кухню, одяг і житло, а також мистецтво, звичаї та традиції, за допомогою яких окремі особи, групи осіб та громади виражають свої людські якості та той зміст, який вони надають своєму існуванню, і формують своє сприйняття світу, що відображає їхню реакцію на ті зовнішні сили, які зачіпають їхнє життя [4].

Спеціальний доповідач у галузі культурних прав у своїй доповіді 2012 року зазначила, що «... культура проникає у всі сфери діяльності людини та у всі інститути, у тому числі правові системи, у всіх суспільствах у світі. Культура народжується, заперечується та відтворюється в рамках соціального життя різних груп, що взаємодіють в економічній, соціальній та політичній сферах. Вона проявляється в індивідуальному чи колективному самовираженні, сприйнятті та звичаях» [9].

У свою чергу, Каріма Беннун, яка виконувала функції Спеціального доповідача в галузі культурних прав у 2015–2021 рр. зазначила також, що: «культура є у всіх людей і народів, а не лише у осіб певних категорій чи осіб, які живуть на певних територіях; різні види культури являють собою створені людиною моделі, що підлягають постійній реінтерпретації; незважаючи на те,

що прийнято використовувати поняття культури в однині, це пов'язано з негативними методологічними та епістемологічними наслідками. Необхідно розуміти, що культура завжди передбачає множини. «Культура» – це сукупність культур» [10].

Щодо права на «участь» та «прийняття участі» в культурному житті, слід зазначити, воно характеризується трьома взаємопов'язаними основними компонентами, як-от: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя.

Так, участь охоплює, зокрема, право кожної людини – в індивідуальному порядку або спільно з іншими чи в рамках громади – діяти вільно, ідентифікувати або не ідентифікувати себе з однією чи кількома громадами або змінювати цей вибір, займатися власною культурною практикою та розмовляти мовою на свій вибір. Доступ охоплює, зокрема, право кожного знати і розуміти свою культуру та культуру інших людей за допомогою освіти й інформації та отримувати якісну освіту і підготовку з належним урахуванням культурного ототожнення. Внесок у культурне життя стосується права кожної людини на участь у створенні форм духовного, матеріального, інтелектуального та емоційного самовираження громади [4].

Крім того, право на участь у культурному житті включає п'ять взаємопов'язаних істотних ознак, а саме: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність. Так елемент наявності передбачає, що культурні товари та послуги мають бути доступними для всіх, щоб вони могли насолоджуватися та отримувати від них користь, включаючи установи і заходи (такі як бібліотеки, музеї, театри, кінотеатри та спортивні стадіони), спільні відкриті простори і нематеріальні культурні блага (такі як мови, звичаї, вірування та історія). У свою чергу доступність включає чотири ключові елементи: недискримінацію, фізичну доступність, економічну доступність та доступність інформації. Держави повинні забезпечити кожному конкретні, ефективні і доступні можливості користуватися культурою без дискримінації. Прийнятність означає, що держави повинні проводити консультації із залученими окремими особами та громадами, щоб переконатися, що дії щодо захисту культурного різноманіття є прийнятними для них. Адаптивність передбачає, що держави повинні прийняти гнучкий підхід до культурних прав і поважати культурне розмаїття окремих осіб і громад, а відповідність – реалізацію конкретного права доречним і прийнятним чином відповідно до певного контексту [11].

Варто також зауважити, що для забезпечення права на участь у культурному житті від держави-учасниці потрібно як утримуватися від будь-яких дій (наприклад, не втручатися у здійснення культурної практики і доступу до культурних благ та послуг), так і вживати стимулюючих заходів (забезпечувати попередні умови для участі в культурному житті, для сприяння їй та для її заохочення, а також доступу до культурних благ та їх збереження). При цьому, рішення людини щодо здійснення або нездійснення права на участь у культурному житті на індивідуальній основі або спільно з іншими є культурним вибором і в цій якості має визнаватися, поважатися та захищатися на основі рівності. Особливе значення це має для всіх корінних народів, які мають право повною мірою користуватися – на колективній чи індивідуальній основі – всіма правами людини та основними свободами, визнаними у Статуті ООН, Загальній декларації прав людини та міжнародному праві прав людини [4].

Висновки. Резюмуючи викладене, можемо зробити висновок, що культурні права є важливим засобом розвитку, підтримки миру, викорінення крайньої бідності і зміцнення соціальної згуртованості, а також взаємної поваги та розуміння між окремими особами і групами людей при всій їх різноманітності. Культурні права можуть здійснюватися як окремо взятою особою, спільно з іншими або в рамках громади чи групи як такої. Зокрема, право на участь у культурному житті гарантується в положеннях низки міжнародно-правових актів у галузі прав людини. Разом з тим, незважаючи на досить широку регламентацію означеного права, існує складність у розумінні і визначенні його складових елементів. У зв'язку з цим, нами було проаналізовано підходи до визначення терміну «культура», під яким, насамперед, розуміється широка концепцією, яка охоплює всі прояви життя людини, як-от: уклади життя, мова, література, музична і пісенна творчість, система релігій чи вірувань, ритуали, церемонії, мистецтво тощо. Слід зауважити, що право на «участь» та «прийняття участі» характеризується трьома взаємопов'язаними компонентами: участь у культурному житті, доступ до культурного життя і внесок у культурне життя. Крім того, необхідними умовами для повної реалізації права на участь у культурному житті на основі рівності та недискримінації є низка характеристики, серед яких: наявність, доступність, прийнятність, адаптивність, відповідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Human Rights Council Resolution 10/23. Independent expert in the field of cultural rights. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_23.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
2. Report of the independent expert in the field of cultural rights, Ms. Farida Shaheed, submitted pursuant to resolution 10/23 of the Human Rights Council, A/HRC/14/36. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/124/40/PDF/G1012440.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights (Cultural rights: tenth anniversary report), A/HRC/40/53. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/010/52/PDF/G1901052.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Committee on Economic, Social and Cultural Rights General Comment No. 21 Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) E/C.12/GC/2. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4sIQ6QSmIBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQc5ReG9hKvddWC2ML5U76E63nT%2BeY%2BtmSVIRS0ynN0q4EDmpjJye7rC1DxEtC%2FGxx7WLBcmnxGwpWSXy0fmmHDS> (дата звернення: 10.11.2023).
5. Yupsanis, Athanasios. (2010). The Concept and Categories of Cultural Rights in International Law. 37 Syracuse J. Int'l L. & Com. 207. Pp. 1–57. URL: https://www.researchgate.net/publication/328409887_The_Concept_and_Categories_of_Cultural_Rights_in_International_Law (дата звернення: 10.11.2023).
6. Declaration of Principles of International Cultural Co-operation 1966. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/declaration-principles-international-cultural-co-operation?TSPD_101_R0=080713870fab2000109fb90b1db404abfcc96f725f100a78ec9eb2dce2a21b062a6768ecd1c1ce0708caec3198143000585dd603d72596bb04fc7e98882d75771ec207a72c4c38ed96850c7699885bc6fcacc01cd2fa04121c03d65590a42687 (дата звернення: 10.11.2023).
7. Universal Declaration on Cultural Diversity, adopted by the General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization on 2 November 2001. URL: <https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/UNESCO%20Universal%20Declaration%20on%20Cultural%20Diversity.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
8. Cultural Rights, Fribourg Declaration. URL: <https://www.unifr.ch/ethique/en/assets/public/Files/declaration-eng4.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights A/67/287. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/459/30/PDF/N1245930.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).
10. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights A/HRC/31/59. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/016/97/PDF/G1601697.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.11.2023).
11. ESCR-NET: Cultural Rights. URL: <https://www.escr-net.org/rights/cultural> (дата звернення: 10.11.2023).